

*До спеціалізованої вченої
ради ДФ 61.081.2024
Одеського національного
університету імені І.І. Мечникова*

**ВІДГУК
ОФІЦІЙНОГО ОПОНЕНТА
доктора юридичних наук, професора
Гафурової Олени Вікторівни
на дисертацію Хрішевої Олександри Георгіївни
на тему: «Законодавче забезпечення розвитку сільськогосподарської
кооперації в Україні: сучасний стан та перспективи»,
подану до захисту на здобуття ступеня доктора філософії
з галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право»**

Актуальність теми дисертаційного дослідження. З прийняттям Закону України від 21 липня 2020 р. «Про сільськогосподарську кооперацію» в історії розвитку українського кооперативного законодавства розпочався новий етап. Вказане пов'язано, насамперед, із наділенням сільськогосподарських кооперативів ознаками, не притаманними кооперативним організаціям, що призвело до їх практичного перетворення у корпоративні суб'єкти господарювання. Як наслідок, відбулося виокремлення сільськогосподарських кооперативів із загальної системи кооперації шляхом внесення змін до ряду нормативно-правових актів. В свою чергу, така «модернізація законодавства» набула певного дискусійного забарвлення. Відповідно, проблема належного правового забезпечення функціонування сільськогосподарських кооперативів в Україні залишається відкритою, а отже продовжує існувати нагальна потреба у пошуку ефективних напрямів вдосконалення законодавства у цій сфері. До того ж сучасна вітчизняна аграрно-правова наука характеризується відсутністю комплексних наукових праць, присвячених дослідженню вищезазначених питань.

Враховуючи вищезазначене, актуальність та своєчасність обраної теми дослідження не викликає сумнівів, що переконливо доводить авторка у

вступній частині свого дисертаційного дослідження, метою якого є з'ясування сучасного стану і тенденцій розвитку законодавчого забезпечення сільськогосподарської кооперації в Україні, а також розроблення і обґрунтування рекомендацій та пропозицій, спрямованих на вдосконалення законодавства у сфері сільськогосподарської кооперації.

Дисертаційна робота О. Г. Хріщевої узгоджена з планом науково-дослідної роботи кафедри цивільно-правових дисциплін Одеського національного університету імені І. І. Мечникова на 2018-2022 рр. «Приватно-правове регулювання суспільних відносин в Україні: проблеми теорії та практики» №345 (державний реєстраційний номер 0123U102606) та на 2023-2027 рр. «Забезпечення прав і законних інтересів учасників правовідносин, що виникають у сфері приватного права: проблеми теорії та практики» №175 (державний реєстраційний номер 0118U004432), що підтверджує цінність напрацювань дисертантки.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що вони можуть бути використані у науково-дослідній сфері, у правотворчості, у правозастосовній діяльності, у правороз'яснювальній та правовиховній роботі, а також у навчальному процесі: при викладанні у закладах вищої освіти навчальних дисциплін «Кооперативне право», «Аграрне право», «Земельне право», «Екологічне право», «Природоресурсне право» та інших, при підготовці лекцій, підручників, навчальних та методичних посібників, монографій, довідникової літератури, науково-практичних коментарів, при написанні курсових та магістерських робіт, наукових тез, статей.

Важливо відзначити, що результати дослідження використовуються у діяльності товариства з обмеженою відповідальністю «ЮНЕЙШН» (Довідка про впровадження №10/09 від 10.09.2024 р.), Національної асоціації сільськогосподарських дорадчих служб України (Довідка про впровадження №1-05/08-24 від 05.08.2024 р.) та впроваджені у навчальний процес на економіко-правовому факультеті Одеського національного університету імені І. І. Мечникова (Акт впровадження від 31.10.2024 р.).

Ступінь обґрунтованості та достовірності наукових положень, висновків і рекомендацій, які сформульовані в дисертації. Дисертаційна робота О. Г. Хріщевої є оригінальною науково-дослідною працею, яка характеризується належним теоретичним рівнем та містить нові наукові результати, що становлять значний науковий інтерес та мають вагоме практичне значення.

Ознайомившись із текстом дисертаційної роботи, анотацією, а також публікаціями О. Г. Хріщевої, які відображають основні результати дисертації, констатуємо, що запропоновані авторкою наукові положення, висновки та рекомендації є достовірними та цілком обґрунтованими.

Достовірність та обґрунтованість забезпечено детальним вивченням дисертанткою значної кількості наукових праць як вітчизняних, так і зарубіжних учених за проблематикою дослідження, вітчизняного та зарубіжного законодавства у сфері сільськогосподарської кооперації, статистичних даних тощо (список використаних джерел налічує 347 позицій).

Обґрунтованість та достовірність наукових положень, висновків і рекомендацій, які сформульовані в дисертації, також підтверджується результатами апробації на всеукраїнських та міжнародних конференціях.

Дисертанткою ефективно використано широкий спектр методів наукового пізнання, які сприяли повноцінному досягненню мети дослідження та розв'язанню поставлених у дисертаційній роботі завдань. Під час написання дисертації авторка комплексно застосувала філософський (діалектичний), загальнонаукові і спеціально-наукові методи наукового пізнання.

Дисертація О. Г. Хріщевої складається з анотації, вступу, трьох розділів, поділених на 8 підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Обрана структура дозволила дисертантці послідовно розкрити проблематику роботи.

Змісту дисертації притаманна концептуальна цілісність, гармонійність наукового викладу.

У «Вступі» дисертанткою обґрунтовується актуальність теми

дослідження, зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, визначається мета та завдання, об'єкт і предмет дослідження, його методологічна та теоретична основа, наукова новизна, практичне значення одержаних результатів тощо.

Перший розділ дисертації присвячений теоретико-правовим засадам сільськогосподарської кооперації. У підрозділі 1.1 проаналізовано та удосконалено визначення понять «кооперація» та «сільськогосподарська кооперація», охарактеризовано правові ознаки та сутність сільськогосподарської кооперації. У підрозділі 1.2 авторкою досліджено генезис та еволюцію становлення і функціонування сільськогосподарської кооперації на теренах України, здійснено авторську періодизацію розвитку сільськогосподарської кооперації у незалежній Україні в контексті її законодавчого забезпечення. У підрозділі 1.3 узагальнено зарубіжний досвід правового регулювання та розвитку сільськогосподарської кооперації, окреслено можливості його використання в Україні. У підрозділі 1.4 розглянуто правові аспекти сільськогосподарської кооперації як основи забезпечення продовольчої та екологічної безпеки на теренах України.

У розділі 2 «Сучасний стан законодавчого регулювання сільськогосподарської кооперації в Україні» дисертанткою розкрито специфіку загального та галузевого законодавства у сфері сільськогосподарської кооперації (підрозділ 2.1), а також охарактеризовано специфіку спеціального (кооперативного) законодавства України (підрозділ 2.2).

Третій розділ дисертації присвячений перспективам розвитку кооперативного законодавства в Україні. У підрозділі 3.1 О. Г. Хріщевою окреслено основні напрями та перспективи вдосконалення загального та галузевого законодавства щодо розвитку сільськогосподарської кооперації в Україні шляхом внесення відповідних змін до чинного законодавства. У підрозділі 3.2 визначено перспективи розвитку спеціального законодавства України про сільськогосподарську кооперацію та розроблено пропозиції щодо

його удосконалення.

У «Висновках» О. Г. Хріщевою викладено найбільш вагомі результати дисертаційного дослідження.

Положення, які виносяться на захист, можна вважати належним чином обґрунтованими, достовірними, логічними, послідовними та новітніми.

Дисертація виконана на достатньо високому науковому рівні та належно оформлена відповідно до встановлених вимог. Для тексту дисертації характерний формально-логічний спосіб викладення матеріалу. Робота відрізняється смисловою завершеністю, цілісністю та єдністю змісту.

Новизна наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації полягає у тому, що дисертація є першим у вітчизняній науці аграрного права комплексним дослідженням законодавчого забезпечення розвитку сільськогосподарської кооперації в Україні після фактичного створення нової моделі правового регулювання діяльності сільськогосподарських кооперативів, яка ґрунтується на Законі України від 21 липня 2020 року «Про сільськогосподарську кооперацію» і змінах, внесених до низки інших нормативно-правових актів щодо функціонування та розвитку цих суб'єктів господарювання на селі, зокрема, Закону України «Про кооперацію», Господарського і Цивільного кодексів України.

О. Г. Хріщевою сформульовано науково-теоретичні положення, висновки і пропозиції, що визначають наукову новизну проведеного дисертаційного дослідження.

Заслуговує на увагу висновок дисертантки про те, що у Законах України «Про кооперацію» та «Про сільськогосподарську кооперацію» відсутні норми, присвячені охороні навколишнього природного середовища; положення, які б закріплювали орієнтованість сільськогосподарської кооперації на забезпечення продовольчої та екологічної безпеки держави; простежується неповноцінне орієнтування законодавства про сільськогосподарську кооперацію на забезпечення сталого сільського господарства; недостатня увага приділяється питанню гендерної рівності у сфері кооперації.

У дисертаційній роботі вперше запропоновано удосконалити кооперативне законодавство України шляхом внесення змін до статті 4 («Основні принципи сільськогосподарської кооперації») Закону України «Про сільськогосподарську кооперацію», а також статті 4 («Основні принципи кооперації») Закону України «Про кооперацію», а саме: законодавчо закріпити принцип гендерної рівності та гендерної інтеграції у кооперативі (сільськогосподарському кооперативі), який передбачає недопущення дискримінації за ознакою статі, забезпечення рівних прав та можливостей для жінок і чоловіків – членів кооперативу (сільськогосподарського кооперативу), рівної участі жінок і чоловіків у прийнятті рішень, рівної оплати праці, однакового доступу до керівних посад та кооперативної освіти, що сприятиме реалізації гендерної демократії, справедливості та паритету у кооперації (сільськогосподарській кооперації).

Викликає зацікавленість запропонована дисертанткою авторська періодизація розвитку сільськогосподарської кооперації у незалежній Україні в контексті її законодавчого забезпечення.

Важливим результатом можна вважати зроблене у дисертації наукове обґрунтування необхідності доповнення частини 1 статті 3 «Основні цілі сільськогосподарської кооперації» профільного Закону України «Про сільськогосподарську кооперацію» пунктом 6 наступного змісту: «забезпечення сталого сільського господарства, спрямованого на досягнення економічної, продовольчої та екологічної безпеки держави» задля ефективної реалізації у подальшому цілей сталого розвитку України та наближення сільськогосподарських кооперативів до європейської моделі сільськогосподарської кооперації.

Аргументованою виглядає пропозиція удосконалити положення Закону України «Про сільськогосподарську кооперацію» шляхом доповнення частини 3 статті 12 пунктом 5 та визначення, що до основних обов'язків члена сільськогосподарського кооперативу відноситься «дотримання вимог законодавства про охорону навколишнього природного середовища задля

забезпечення екологічної безпеки держави».

Авторка продемонструвала, що існує необхідність в удосконаленні проєкту цифрового дорадництва, який представлено системою відповідних веб-ресурсів, в контексті акцентування уваги на регіональній специфіці сільськогосподарського дорадництва шляхом запровадження в Україні регіональних веб-платформ цифрового дорадництва, які будуть сприяти нівелюванню стримуючих чинників для доступу суб'єктів аграрного господарювання до інформаційно-консультаційних послуг сільськогосподарських дорадників, сільськогосподарських дорадчих служб.

Заслугує підтримки зроблений у роботі науково-теоретичний висновок про те, що Закон України «Про сільськогосподарську кооперацію» у поточній редакції формує корпоративно-кооперативну модель сільськогосподарської кооперації із акцентом саме на корпоративність, відбувається трансформація кооперативних правовідносин у корпоративно-кооперативні, що є певним чином негативним явищем, оскільки трансформує традиційний підхід до сутності сільськогосподарської кооперації, що як наслідок, поступово може призвести до втрати кооперативної ідентичності, культурної самобутності сільськогосподарських кооперативів.

Подальшого розвитку набули наукові положення щодо упорядкування та вдосконалення правових норм, які регулюють створення та діяльність кооперативів, зокрема, сільськогосподарських, шляхом запровадження в Україні моделі загального правового регулювання кооперації, яка буде базуватися на єдиному концептуальному кодифікованому акті – Кооперативному кодексі України.

У дисертаційній роботі сформульовані й інші висновки та пропозиції, які мають наукову новизну, теоретичне та практичне значення.

Повнота викладення основних результатів дисертації в наукових виданнях та апробація результатів дослідження. Основні результати дисертаційної роботи О. Г. Хріщевої належним чином та з достатньою повнотою висвітлені у 14 наукових працях, 12 з яких опубліковані

англійською мовою: 6 – статті у наукових виданнях, включених до переліку наукових фахових видань України; 8 – тези доповідей в збірниках матеріалів наукових конференцій. Результати, ідеї та висновки дисертаційного дослідження пройшли апробацію на 9 всеукраїнських та міжнародних конференціях: Міжнародній науковій конференції «Priority Development Fields of the European Research Area» (Рига, 25 вересня 2020 р.); 78-ій звітній конференції Одеського національного університету імені І. І. Мечникова. Секція економічних і правових наук (Одеса, 19–20 травня 2022 р.); Міжнародній науково-теоретичній конференції «Scientific forum: theory and practice of research» (Валенсія, 16 вересня 2022 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Grundlagen der modern wissenschaftlichen forschung» (Цюріх, 27 жовтня 2023 р.); Міжнародній науковій конференції «Інновації та науковий потенціал світу» (Хмельницький, 10 листопада 2023 р.); 80-ій звітній конференції Одеського національного університету імені І. І. Мечникова. Секція економічних і правових наук (Одеса, 23-25 квітня 2024 р.); Міжнародній науково-практичній конференції, присвяченій пам'яті Є. В. Васьковського, «Дванадцять юридичні диспути з актуальних проблем приватного права» (Одеса, 31 травня 2024 р.); Міжнародній науковій конференції «Інновації та науковий потенціал світу» (Умань, 25 жовтня 2024 р.); Міжнародній науковій конференції «CAPABLE PhD student conference 2024» (Уппсала, 11-14 листопада 2024 р.).

Опубліковані праці відображають основні аспекти дисертаційного дослідження.

Вищезазначене свідчить про те, що О. Г. Хріщевою у процесі наукового дослідження та його апробації було проведено ґрунтовну роботу.

Дотримання академічної доброчесності. Дисертаційна робота пройшла перевірку на академічний плагіат: оригінальність тексту становить 92,62%. Дисертація О. Г. Хріщевої є оригінальною та самостійно виконаною науковою працею. Робота містить відповідні посилання на згадані дисертанткою у тексті джерела інформації при використанні ідей, тверджень,

відомостей. Таким чином, з аналізу змісту тексту дисертації слід констатувати, що у дисертаційному дослідженні Хріщевої Олександрі Георгіївни на тему: «Законодавче забезпечення розвитку сільськогосподарської кооперації в Україні: сучасний стан та перспективи» відсутні порушення академічної доброчесності.

Дискусійні положення та зауваження до дисертації. Дисертаційна робота О. Г. Хріщевої підготовлена на високому науково-теоретичному рівні, має новаційний характер, при цьому деякі положення дослідження є дискусійними.

1. В процесі дисертаційного дослідження О. Г. Хріщевою було використано широку джерельну базу (347 найменувань). Але, слід констатувати відсутність аналізу праць ряду відомих фахівців у галузі аграрного права, зокрема: В. М. Єрмоленка (Єрмоленко В.М. Майнові правовідносини приватних сільськогосподарських підприємств: теорія, законодавство, практика. Монографія. Київ: Магістр-XXI сторіччя, 2005. 304 с.), В.І. Семчика (Кооперативне право: Підручник для студентів вузів / За ред. В.І. Семчика. Київ: Ін Юре, 1998. 332 с.), В.Ю. Уркевича (Уркевич В.Ю. Становлення сільськогосподарських кооперативів в умовах ринкової економіки України: деякі правові аспекти. Монографія. Харків: ТОВ «Одіссей», 2004. 120 с.; Уркевич В.Ю. Проблеми теорії аграрних правовідносин. Монографія. Харків: Харків юрид., 2007. 496 с.), які безпосередньо займалися дослідженням правового регулювання діяльності сільськогосподарських кооперативів.

2. Структура і зміст дисертаційної роботи ґрунтуються на традиційному підході, який передбачає, що сільськогосподарська кооперація - це невід'ємна складова української кооперативної системи, що, на наш погляд, є цілком виправданим. Але, з прийняттям Закону України від 21 липня 2020 р. «Про сільськогосподарську кооперацію», остання була виведена поза межі цієї системи і зайняла окреме місце. Вказане підтверджується змінами, які були внесені до законодавства, зокрема до Закону України «Про кооперацію» щодо

нерозповсюдження його положень на регулювання відносин у сільськогосподарських кооперативах (ст. 5). Відповідно, хотілось би почути аргументи авторки, які дозволяють їй стверджувати протилежне і продовжувати вважати законодавство про сільськогосподарську кооперацію частиною кооперативного законодавства України (с. 122).

Крім того, дисертантка пропонує прийняти Кооперативний кодекс України (с. 168), якій містив би загальні засади діяльності всіх видів кооперативів в Україні, а також врегульовував би правове становище окремих видів кооперативів, зокрема, сільськогосподарських (с. 168-169, 178). Враховуючи те, що кодифікація законодавства передбачає, зокрема, і уніфікацію термінологічного апарату, виникає питання щодо визначення засад, на яких остання може бути проведена?

3. Авторка слушно зазначає, що у Законі України «Про сільськогосподарську кооперацію» відсутні норми, які б закріплювали орієнтованість сільськогосподарської кооперації на забезпечення продовольчої безпеки (с. 18, 22-23, 156, 170). Але, у такому випадку необхідно встановити: 1) яким чином сільськогосподарські кооперативи, що діють без мети одержання прибутку і не є сільськогосподарськими товаровиробниками, можуть сприяти забезпеченню продовольчої безпеки країни? 2) чи потрібно передбачити в аграрному законодавстві України заходи державної підтримки для сільськогосподарських кооперативів, що діють з метою одержання прибутку і можуть виробляти сільськогосподарську продукцію, а отже сприяють забезпеченню продовольчої безпеки країни своєю безпосередньою діяльністю, але, виступають правонаступниками сільськогосподарських виробничих кооперативів, ставлення законодавця до яких довгий час було негативним?

4. У дисертації неодноразово звертається увага на необхідність «наближення сільськогосподарських кооперативів до європейської моделі сільськогосподарської кооперації» (с. 23-24, 170). При цьому авторка не уточнює, що ж являє собою така модель? Крім того, О. Г. Хрещева зазначає,

що «Закон України «Про сільськогосподарську кооперацію» розроблений з урахуванням світового досвіду задля гармонізації національного законодавства із законодавством Європейського Союзу» (с. 127). Хотілось би уточнити, яким саме Регламентом ЄС і в якій частині має відповідати українське законодавство про сільськогосподарську кооперацію?

5. Потребує додаткового обґрунтування пропозиція О. Г. Хріщевої щодо розширення та деталізації поняття «сільськогосподарська дорадча діяльність», визначеного у ст. 1 Закону України «Про сільськогосподарську дорадчу діяльність», шляхом закріплення сільськогосподарських кооперативів серед переліку отримувачів дорадчих послуг на рівні із особистими селянськими та фермерськими господарствами (с. 23, 147, 176). Адже, членами таких кооперативів як раз і виступають фермерські господарства і власники особистих селянських господарств. Крім того, вищезазначеним Законом встановлений невичерпний перелік отримувачів таких послуг (інші сільськогосподарські підприємства усіх форм власності і господарювання (ст. 1), що свідчить про рівний доступ до них для всіх суб'єктів господарювання, у т. ч., і сільськогосподарських кооперативів.

6. Визначаючи поняття «кооперація» і «сільськогосподарська кооперація», авторка стверджує, що члени кооперативних організацій «пов'язані фінансовими та матеріально-технічними ресурсами» (с. 24, 172-173). Хотілось би, щоб дисертантка більш детально пояснила, у чому саме полягає такий зв'язок.

7. Слід також звернути увагу на ряд помилок технічного характеру, які містяться у дисертаційному дослідженні. Так, на сторінці 123 вказується, що «деякі науковці вважають Закон України «Про кооперацію» таким, що фактично виконує суто формальну функцію», без зазначення прізвищ таких науковців. На с. 170 згадуються «суміжні галузі національного законодавства, що регулюють кооперативні суспільні відносини». У списку літератури під № 138 зазначається «сільськогосподарської обслуговуючої кооперації : навчальний посібник / Зіновчук В. В., Молдаван Л. В., Моссаковський В. Б. [та

ін.] ; ред. Зіновчук В. В. Київ : Вища освіта, 2001. 464 с.». У назві відсутнє перше слово: «Основи».

На наш погляд, у дисертаційному дослідженні мають використовуватися першоджерела. Тому, видається не зовсім коректним здійснювати цитування класиків кооперативної думки, роботи яких є у вільному доступі в бібліотечних фондах України (О. М. Анциферова, О.А. Ніколаєва, О. В. Чаянова), у формі «вторинних цитувань». Так, визначення О. М. Анциферовим поняття «кооперація» взято з монографії Половця В. М. «Історія кооперації Лівобережної України (1861-1917 рр.)» (с. 39 дисертації), розуміння цього ж терміну О. А. Ніколаєвим – з підручника Гелея С. Д., Пастушенка Р. Я. «Теорія та історія кооперації» (с. 41 дисертації) і нарешті дефініція селянської кооперації О. В. Чаянова – зі статті Вісіна В. В. «Формування кооперативної ідеології в Російській імперії у другій половині XIX – на початку XX століття» (с. 47 дисертації). До того ж, прізвище та ініціали Олександра Андрійовича Ніколаєва перекладено як А. А. Миколаєв (с. 22, 41 дисертації).

Проте, наведені зауваження не впливають на загальну позитивну оцінку якості виконаної здобувачкою наукової роботи.

ЗАГАЛЬНИЙ ВИСНОВОК

Дисертація О. Г. Хріщевої на тему: «Законодавче забезпечення розвитку сільськогосподарської кооперації в Україні: сучасний стан та перспективи» є комплексним науковим дослідженням, яке виконано авторкою особисто, характеризується завершеністю та єдністю змісту, містить науково обґрунтовані результати, що мають наукову новизну, теоретичне та практичне значення та які в сукупності надають вирішення наукового завдання в українській науці аграрного права. Дисертація відповідає вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 р. № 261, наказу МОН України

№ 40 від 12 січня 2017 р. «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» і Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44, а її авторка - Хріщева Олександра Георгіївна заслуговує на присудження ступеня доктора філософії з галузі знань 08 Право, за спеціальністю 081 Право.

Офіційний опонент:

професорка кафедри аграрного, земельного та екологічного права імені академіка В. З. Янчука Національного університету біоресурсів і природокористування України докторка юридичних наук, професорка

Олена ГАФУРОВА

